

Amire a játék kimegy

Hadd kezdjem egy személyes történettel – már csak azért is, mert ennek az írásnak (és voltaképpen a mesterségünknek is; legyen az az irodalom és/vagy a filozófia) a személyesség az egyik alapmotívuma. Hat és fél éve, amikor az Irodalomtudományi Intézetbe kerültem, Angyalosi Gergely, akkori osztályvezető főnököm leült velem beszélgetni intézeti feladataimról, és közben felvetette, hogy esetleg érdemes lenne kipróbálnom magam más műfajokban is, nem csak a szűkebb értelemben vett tudományos szövegekben. Írhatnék mondjuk publicisztikákat, kritikákat - mondta. Írhatnék, írhatnék – jó, akkor írok, morfondíroztam. Kicsit meg voltam illetődve, hiszen új voltam még, és megtisztelőnek éreztem, hogy az általam akkor is és ma is nagyra becsült kritikus biztat ilyesmire.

Első próbálkozásom egy eléggé közepszerű, vacak öt oldalas szöveg lett, amit odaadtam Gergelynek, hogy nézze át. Hamarosan jelentkezett, és szépen leültünk megbeszélni. Mondatról mondatra haladtunk, hiszen szinte minden sorban volt valami javítás pirossal: egy suta fordulat, szóismétlés, képzavar, tudálékoskodás, iskolás megfogalmazás, túlbonyolítás, zavarosság, stb. – a kezdők tipikus hibái. Gergelynek volt türelme hozzá, hogy aprólékosan átnézzünk mindent, elmondja, mi miért nincs rendben, s mindezt úgy, hogy egy percre sem éreztem, hogy kioktatott volna. Pedig ahogy haladtunk, és ment az idő, egyre jobban elbizonytalanodtam magamban, és a végére kicsit megsemmisülten álltam fel az asztaltól. Nem voltam biztos, hogy nekem való ez.

Aztán Gergely mondott pár szót a kritikus mesterségről, amiből már csak a lényegre emlékszem. Arra, hogy a kritikus sérülékeny, sebezhető lény, aki nem engedheti meg magának azt, hogy elméletek mögé rejtőzzön, hanem igenis, egyes szám első személyben kell felvállalnia véleményét, annak minden következményével együtt. A kritikus nem térhet ki az elől a feladat elől, hogy értékeljen, bírálatát azonban érvekkel kell alátámasztania, és adott esetben ki kell állnia értékítélete mellett. Továbbá a kritikus számára első a szöveg, ami nem válhat az éppen divatos irodalomtudományos elméletek kísérleti terepévé, melyen a szerző remekül demonstrálni tudja, hogy tudja a leckét. A kritikusban legyen alázat és felelősség a szöveg iránt, de merjen ítélni, akárkinek a műve kerül is a kezei közé.

Ezekre tudok visszaemlékezni ennyi idő távlatából. Ez volt az én kritikus kiképzésem. A többi munkát azok a szerkesztők végezték el rajtam, akik az évek során a szövegeimet gondozták. A kiindulópont azonban az volt, hogy saját magamnak is meg kellett hallgatnom és fel kellett dolgoznom a saját munkámat ért kritikát, szembesülnöm kellett a saját

hibáimmal. És azzal a belátással is, hogy csak az lehet jó kritikus, aki saját magát is képes kritikusan, akár iróniára készen vizsgálni. Pár héten belül pedig egy nagy lendülettel rendbe raktam, átírtam a szöveget, ami hamarosan meg is jelent. Azóta sokat publikáltam már, de újra meg újra azt kellett tapasztalnom, hogy ezt a szembesülést egyetlen kritika esetében sem lehet megúszni. Több éve már ennek, de akárhányszor abba a helyzetbe kerülök, amikor el kell gondolkodnom azon, hogy mit is csináljak voltaképpen, amikor kritikát írok, akkor újra meg újra eszembe jut ez a beszélgetés.

Ennyi a személyes oldal. Vagyis nem csak ennyi, hiszen a történet folytatódik, és egyáltalán nem mellőzi a személyességet, ami nélkül meggyőződésem szerint nem csak kritikát, hanem egyáltalán semmilyen szöveget nem lehet és nem érdemes írni. Ha a kritikusnak az általa művelt műfaj nem válik személyes ügyévé, akkor nem kritikus, ez ilyen egyszerű. Ehhez nem az szükségeltetik, hogy szeresse azt, amiről ír, hanem az, hogy egyáltalán szeressen írni és olvasni, akarjon véleményt nyilvánítani. Szeresse azt a kalandot, amit az újabb és újabb szövegek tartogatnak, és akár a kedvenc szerzőiről is merjen negatív bírálatot írni. Merjen csalódni, és bevallani a csalódást – akár pozitív, akár negatív értelemben történik ez. Merjen új gondolkodásmódokkal ismerkedni, a kifejezés új útjait keresni, új szerzőkkel, terminológiákkal, stílusokkal, műfajokkal megismerkedni. Elvégre egy kritikus pályafutása során több generáció lép színre, új hangokkal, új témákkal, új nyelveken, és a kritikus nem engedheti meg magának, hogy ne kövesse ezeket a változásokat, és bezárkózzon egy nyelvbe, vagy foglyává váljon egy elméleti álláspontnak. Könnyűszerrel belátható, milyen következményei vannak, ha egy kritikus elveszíti ezt a nyitottságot és rugalmasságot: elveszíti a kapcsolatot az élő, a kortárs irodalommal is. Vagyis megszűnik kritikus lenni, a szó eminens értelmében – bár ettől persze még élete végéig nagyon sok kritikát írhat.

Talán az sem véletlen, hogy ez előtt a beszélgetés előtt volt már egy másik, sokkal áttételesebb találkozásom Angyalosi Gergely kritikai-elméleti munkájával, gondolkodásával, ez pedig nem más, mint a *Lét és idő*, melynek fordításában ő is részt vett, közös barátunkkal, Vajda Mihállyal egyetemben. Heidegger főműve nagy hatást gyakorolt rám egyetemistaként majd doktoranduszként, és a vele való intenzív foglalkozás következményeképpen kerültem a Debreceni Egyetemi doktori iskolájába is. Egyáltalán nem gondolom, hogy a két vonal elválasztható lenne egymástól, sőt, mindazok a filozófiai belátások és főleg: kérdések, melyek a *Lét és idő* olvasása, értelmezése közben szellemi izgalmat okoztak, vissza-visszatérnek a kritikusi gyakorlatban is. Vagyis szigorúan véve el sem választhatók egymástól, feltéve, ha sem a kritikust, sem pedig a filozófust nem egy, a saját szakterületébe bezárkózó lénynek gondoljuk el. De ez ellen már érveltem fentebb is, így inkább az a kérdés kerül előtérbe, hogy

mi is az a kritikai gondolkodás, kritikai éthosz, ami éppúgy jelen kell, hogy legyen az irodalommal és a filozófiával foglalkozó filozófusban. Sőt, tovább megyek, és azt állítom, hogy enélkül nincs felelős értelmiségi magatartás, felelős és kritikus értelmiség létezés. Elvégre a kritika és a felelősség szorosan összetartozik – ezt tanultam Gergelytől is, amikor a kritikus feladatáról beszélt. De - tágabb kontextusban - ezt tanultam Heideggertől is, attól a gondolkodótól, aki a huszadik században egyike volt azoknak, akik a legeltökéltebben láttak neki annak, hogy megvizsgálják gondolkodásunk és létezésünk alapfogalmait. Akik habozás nélkül tették fel azokat a kérdéseket, melyeket egy idő után elfelejtünk feltenni, hiszen maguktól értetődőnek tekintjük őket, s nem jut eszünkbe például olyasmin elgondolkodni, hogy miért van inkább a létező, és miért nincs inkább semmi?

Amivel a heideggeri gondolkodás legnagyobb hatást gyakorolta korára, az annak a tudatosítása volt, hogy ezeket a kérdéseket nem lehet megúszni. Nem lehet beérni kész válaszokkal és kész magyarázatokkal. Hiszen ami itt kockán forog, az nem más, mint tulajdon létünk. Ez a gondolat 1927-ben a *Lét és idő*-ben úgy jelentkezett, hogy mi vagyunk az a létező, a Dasein, aminek „létében önnön létére megy ki a játék”¹. A tét a szabadság. És a sors. Az ember nem lehet addig szabad, míg sorsát olyan erők kormányozzák, amiket nem tud vagy nem akar átlátni. Ezért amikor a filozófia egy áthagyományozódott értelmezést vesz át, akkor elzárja mind önmaga, mind tárgya, az emberi jelenvalólét elől azt a lehetőséget, hogy tulajdonképpen, azaz szabad legyen. Itt arról van szó, ami voltaképpen maga a filozófia lényege: a kritikáról, a „radikális kérdezésről”². Ezért amikor Heidegger gondolkodásról és specifikusan fenomenológiai gondolkodásról beszél, akkor ezt rögtön összekapcsolja azzal az attitűddel, amit úgy nevez, hogy „a valódi és helyes kérdés szenvedélye”³. S azt is leszögezi, hogy ne várjanak tőle semmiféle alapvetést, programot, vagy rendszert, sőt még filozófiát sem⁴ (legalábbis a tradíció értelmében). Nem a gondolkodás „módszertanát” akarja tisztázni, nem sorvezetőt akar adni, hanem a kitörési lehetőségeket keresi a „lét tisztásához”. Ehhez azonban fel kell adni a járt utakat, és rejtett ösvényeken kell oldalazni. Heidegger az eredetekre akar rákérdezni, azokat akarja megérteni, hiszen míg ezekkel nem vagyunk tisztában, addig nem vagyunk tisztában sem saját magunkkal, sem pedig azokkal a

¹ Martin Heidegger: *Lét és idő*. Fordította Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András és Orosz István. Budapest, Gondolat, 1989, 100.

² Martin Heidegger: Fenomenológiai Arisztotelész-interpretációk. Fordította Fehér M. István. *Existencia*, 1996-97., 7.

³ Martin Heidegger: *Einführung in die phänomenologische Forschung*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann GmbH, 1994. 1.

⁴ Vö. uo.

gondolkodásbeli és intézményes struktúrákkal, melyek az életünket alakítják. Újra kell olvasnunk saját magunkat.

Ezért tartja gyanúsnak például az „ember” megjelölést is arra a létezőre, mely mi magunk vagyunk, hiszen ez egyrészt antropológiai-biológiai előfeltevésekkel terhelt, másrészt pedig mintegy „elhasználódott” a történelem során, s célszerűbbnek tűnik egy olyan terminus igénybe vétele, mely nem foglya semmiféle tradíciónak, nem dologiasítja el a kérdéses létezőt, hanem ellenkezőleg: lehetővé teszi azt, hogy léte a maga mozgalmasságában táruljon fel. Mint olyan lét, amelynek elsődleges konstitútuma, hogy időben létezik, s hogy véges lény, s a végesség az, amitől az adott létező az, ami, és az, aki. A végesség által konstituálódik az időhöz való sajátos viszonya, hiszen véges lényként kell értenie és megértenie saját magát, illetve saját végességének horizontjából a világot. Az önértésbe bele kell játsszon a végesség tapasztalata, a halál állandó küszöbön levése. S mindez csak és kizárólag egyes szám első személyben.

Nem más, csupán a halál az, amivel a Daseinnak egyedül kell szembenéznie, mert a halál mindig a saját halál. S nem csak arról van szó, hogy úgy tartozik hozzá a Dasein létéhez, mint valami hozzáadódás, hogy egyszer csak lejár az ideje, és akkor megszűnik létezni. Ez az akárki bizonyossága, aki tudja, hogy egyszer meg kell halnia, de ebben úgy bizonyos, hogy most-még-nem-én, mindig valaki más, nem foglalkozik vele, mert nem képes egyedül maradni hozzá. Érinti ugyan, de nem tartozik hozzá. Nyugodt felőle, de csak azért, mert elleplezi önmaga elől. Ha valami, akkor a szorongásban feltáruló halál lehetősége az, ami kiváltképpen nem otthonos. Pedig pontosan erről van szó: a halál lehetősége is az a semmisség, ami el kell söpörje az uralkodó értelmezéseket. S itt válik lehetővé a Dasein számára saját tulajdonképpeni léte is: föl kell vállalja a halál lehetőségét. Ezt nevezi Heidegger kitüntetett jelenvalólét-bizonyosságnak, amelyben szabaddá válik ezen meghaladhatatlanság számára, ez pedig a halálhoz való előrefutásban lehetséges, mint a legsajátabb lenni-tudásban.

E ponton egy sajátos paradoxonnal szembesülünk, ami azonban mégsem az: a Dasein a mások halálán nem képes „épülni” hiszen hiányzik a közvetlen tapasztalat. A fenomenológiai módszer lényege pedig éppen az, hogy a fenomén úgy legyen felmutatott, ahogy önmagán megmutatkozik számomra. Saját személyes tapasztalat szükségeltetik a dolgokhoz való visszatéréshez. Ám ha ez a tapasztalat mint faktum bekövetkezik, akkor aligha lehet rá reflektálni. S mások halála is érinthet bármilyen mélyen, de ekkor a halállal és a halottal csak a kézhezállóról való gondoskodás viszonyában vagyok, egy kívülálló nézőpontját képviselem. Ha pedig a Dasein saját létét teszi kérdéssé ebből a szempontból,

akkor azt kell látnia, hogy ez éppen a halál, mint időbeli végpont miatt folyton a befejezetlenség állapotában van. „Mindaddig míg az emberi individuum él, identitása nem megalapozott, folyton nyitott számára a reinterpretáció és a revízió lehetősége. (...) tehát mindig újraalkotom és újradefiniálom, hogy mit jelent az életem mindezidáig”⁵. Az élet tehát nem bír rögzített jelentésekkel, s ugyanez a tapasztalat fejeződik ki egyáltalán az egzisztálás körében: a folyamatos újraértelmezés lehetősége elkerülhetetlen, nem lehet szó lezárt totalitásokról. Mivel a halál nem valami külsőleges az élethez képest, hanem éppen az életnek egy fenoménje, ezért kell föltárni s elsajátítani ahhoz, hogy a Dasein tulajdonképpenien egzisztálhasson. A tulajdonképpeniség útja éppen ezen a megértésen mint lenni-tudáson és elsajátításon keresztül vezet. Heidegger az élet eredendő súlyát és dinamizmusát akarta visszanyerni - ehhez pedig az szükséges, ami meg is képes adni ezt a komolyságot számára, s ez a halál. Aminek elsősorban az a karaktere a meghatározó, hogy a Dasein idejének végét jelenti, s ezzel egyáltalán az időbeliség végét. Így a halál nem mint „esemény” döntő, hanem mint minden esemény végpontja, az értelmezések lezárulása, s ennyiben kitüntetett.

Ez viszont nem ragadható meg, mint az az esemény, ami identitásomat teljessé teszi - ez abszurdum. Mindamellett van egy lehetőség, amit saját nézőpontból is át lehet látni és fogalmilag kifejezni, ez a *miként*. Ez a szemléletnek az a módja, mely által a Dasein úgy viszonyul saját létéhez, mint egzisztenciához, ami még nem teljes, de van egy olyan lehetőség, amelyben befejezetté és teljessé válhat. A halál mint fenomén tehát kifejezetten feltárható, sőt a tulajdonképpeni létmódnak föl is kell tárnia. Csak akkor egzisztálhat tulajdonképpenien, ha minden egyéb lenni-tudása ezen az alapon vetül ki, ha minden önértésébe belejátszik a halál lehetősége. Azaz, ha minden lenni-tudását, jövőjét, egész létét, a halál, mint semmisség állandó jelenléte hatja át.

Heidegger gondolkodásában a Dasein léte mint gond tárul föl. Ez nem kevesebbet jelent, mint hogy az ember folyton gondban van önnön léte miatt. Kivetülve meg kell értenie magát valahogyan (egzisztencialitás), tulajdon világába belevetettként kell megértse magát (fakticitás), csak hogy legtöbbször éppen, hogy kitér egy tulajdonképpeni megértés elől (hanyatlás). Viszont akár tulajdonképpeni megértése, akár nem, akár elfordul önmagától, akár nem, saját világban-benne-létéhez a gondozás módján viszonyul. Mind azon létezőket, amelyek a világban eléje akadnak, mind a többi embert: gondozza. Ekkor annak a veszélye áll fenn, hogy létét is csak mint egy világában előforduló fenomént, mint egy kézhezállót érti meg, s ekkor véti el a tulajdonképpeni önértés lehetőségét.

⁵ Piotr Hoffmann: *Death, time, history: Division II of Being and time*. In: *The Cambridge Companion to Heidegger*, Printed in the USA, Edited by Charles Guignon, Cambridge University Press, 1993, 196.

S ez éppúgy érvényes a metafizika történetére is. Heidegger szerint ugyanis folyton elmulasztották fölteni a lét értelmére irányuló kérdést: „A létinterpretáció görög kezdeményeinek talaján kialakult egy dogma, mely nem csupán fölöslegesnek nyilvánítja a lét értelmére irányuló kérdést, de ráadásul szentesíti a kérdés megkerülését.”⁶ A léttel, ha foglalkoztak egyáltalán, akkor a kéznéllet módján. A lét eredendő kérdést elnyomta az a hanyatlási tendencia, ami „metafizikai kapaszkodókat”, végső s abszolút bizonyosságokat keres. Az ontológiai-ismeretelméleti hagyomány az ismeretek megalapozhatóságával foglalkozott, a Dasein létében mint gondban erre ment ki a játék. A *gond a megismert ismeret miatt* formula pontosan azt a tendenciát jelöli, ahogyan a Dasein az önnön létének teoretikus megalapozása iránti gondban éppen elvétí létének értelmét. S itt hangsúly helyeződik a metafizikai kutatások teoretikus jellegére is. Egy definíciókon, axiómákon alapuló, s a szigorú tudományosság igényével felépített rendszer eredendően képtelen az élet történetiségét és mozgalmasságát megragadni.

Amennyiben a lét értelme a kutatás célja, azt a horizontot kell föltárni, ami sokkal inkább képes ennek a közelébe kerülni, mint az átlagos mindennapiság. A filozófiai kutatásnak tehát nemcsak tárgya, hanem származási helye is a faktikus élet, mivel ebben „megy végbe az a *fordulat* [kiemelés tőlem] is, ami a filozófiához vezet”⁷. Egyrészt mert maga nem más, mint a Dasein egzisztálása, amiben a fordulatot az hozza el, mikor rácsodálkozik, illetve rákérdez létére. Magát az életet kell tehát föltárni, az életnek azon közvetlenségét, ami a továbbiakban megfelelő vezérfonalként szolgálhatna a létkérdés kidolgozásához, hiszen „a fakticitásban összpontosul az élet lehetséges, radikális létproblematikája”⁸. A faktikus élet vagy faktikus élettapasztalat tehát az a terep, ahol a filozófia radikális kérdezésének végbe kell mennie.

Álljunk meg egy pillanatra, feltenni a kérdést, vajon mi köze lehet mindennek ahhoz, amit a kritikus művel? Hiszen Heideggernek a lét értelmére vonatkozó kérdése, melyet a Daseinnak nevezett létező egzisztenciáléin keresztül próbál explikálni, első ránézésre meglehetősen távol van attól, ami egy kritikus és egy szöveg viszonylatában megy végbe. De csak első ránézésre, hiszen minden filozófiai kérdezés magát a létet, a saját, személyesen megélt létet faggatja. Minden kérdést egyes szám első személyben teszünk fel, és nem tudunk úgy feltenni kérdést a világ létére és annak milyenségére vonatkozóan, hogy ezzel együtt ne kérdeznénk rá saját létünkre, saját létünk lehetőség-feltételeire is. A filozófiai kérdezés a

⁶ LI 87.o.

⁷ Martin Heidegger: *Einleitung in die Phänomenologie der Religion*. In: Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann GmbH, 1995, 11.

⁸ Martin Heidegger: *Fenomenológiai Arisztotelész-interpretációk*. 19.

személyiség egészét hozza játékba, méghozzá úgy, hogy ennek a kérdésnek-értelmezésnek egzisztenciális tétje van. Létünkben saját létünkre megy ki a játék – ahogyan Heidegger írta. S pontosan erre figyelmeztetett Gergely a kritikus munkájának kapcsán: amikor a szöveget faggatjuk, akkor világunk és benne-létünk szerkezetét gondoljuk újra, méghozzá szigorúan egyes szám első személyben. Valamint saját magunk értelmezése-megértése éppoly lezárhatatlan és folyton nyitott processzus, mint az irodalmi szövegeké.

A filozófia a fentiek szerint nem más, mint radikális önértelmezés. A Dasein nevű létezőnek tehát felül kell vizsgálnia saját létezését, saját végességének faktumával egyetemben kell számot vetnie vele, ám a tulajdonképpeni egzisztenciának át kell látnia tulajdon hagyományait, múltját is ahhoz, hogy saját léte felől felelős döntéseket tudjon hozni. S ezen a történeti horizonton valósulhat meg a metafizika destrukciója is, illetőleg azon eredeti horizontnak a visszanyerése, melyen az alapfogalmak még képesek voltak közvetlen léttapasztalatot megjeleníteni. Ehhez mintegy meg kell ismételnie, vissza kell hoznia [wiederholen] saját történelmi sorsát. „A történelem itt esemény- és „hatásösszefüggést” jelent, mely „múlton”, „jelenen” és „jövön” húzódik végig.”⁹ Szabadság csupán akkor lehetséges, ha a Dasein ezt a történetet föltárja önmaga számára, s ekként vállalja. Kitérni nem lehet előle, hiszen meg vagyunk határozva általa, hanem át kell látni és megértőn elsajátítani. S csak ekkor lesz képes tulajdonképpeni nyitottnak lenni jövőjére is, ekkor már nem őt választják, hanem ő választ. Ezt a történést nevezi Heidegger *sorsnak*, s voltaképpen történetiségről is csak ebben az esetben van értelme beszélni. Így válik teljessé a Dasein léte, mint gond: halálára való kivetülése, bűne, lelkiismerete, szabadsága és végessége együttesen konstituálják sorsát. Ez az az egész-lét, s ezen az alapon lehet a metafizika destrukcióját is végrehajtani.

Ekkor mintegy megismételni, visszahozni kellene az egykori jelenvolt jelenvalólét - tapasztalatot. Ezen a megismételt horizonton lehetne feltenni a létkérdést, hiszen már a *Lét és idő* első lapján is ez az igény jelent meg. Amit kifejezetten újra el kell sajátítani, meg kell ismételnie, az maga a lét értelmére irányuló kérdés - a múltból, mint tulajdon jövőnkől visszahozva. Mert nem csak az átlagos és homályos megértés vádolható mulasztással, hanem maga a metafizika is, mivel folyton kitért az alapvető kérdés elől. Nem megértett-értelmezett, hanem többnyire kritikátlanul átvett értelmezési lehetőségeket. Az, hogy a megértés egzisztenciálé, nem csupán azt jelenti, hogy már mindig megértjük létünket valahogyan, hanem maga is egy lehetőség. Egyrészt a Dasein lenni-tudását konstituálja, másrészt pedig az

⁹ Martin Heidegger: *Lét és idő*, 609.

a képesség, mely eredeti létértést lehetővé teszi - így válik a tradíció azzá a tereppé, ami az önértés egyik módja.

S csak ezért mondhatja a Dasein „értőn önmagának: „Légy, ami vagy!”¹⁰. (Ez a felszólítás szinte kísértetiesen megegyezik Nietzsche 270. aforizmájával *A vidám tudományból*: „Mit mond lelkiismereted? - „Légy, aki vagy!”¹¹.) A tulajdonképpeni Daseinnak azzá kell lennie, ami már mindig is volt, arra a jövőre kell kivetnie magát, amit mindig is a múlt határoz meg - ez a szabadság heideggeri értelmezése. Akkor vagyunk szabadok, ha képesek vagyunk számot vetni azokkal az erőkkel, melyek meghatároznak minket: vagyis a múlttal, a történetiséggel. A szabadság ennek a kritikai felülvizsgálatát jelenti. Nem a fogalmak és narratívák elvetését, hanem újra elsajátítását, „megismétlését”. A világban-benne-léthez hozzátartozik a hagyományban benne-lét is, melyből csakis a halál emelhet ki. A lelkiismeret hívó hangja arra szólítja föl a Daseint, hogy eredendően elmulasztott választását újraválassza, s ezáltal Önmaga legyen. Ezzel együtt kell vállalnia tulajdon hagyományait. A halálhoz való előrefutás és a szorongásra való elhatározottság együtt konstituálják sorsát, melyben történetien s szabadságában létezik. Ebben a sorsban saját semmis léte már megértettként választatott - s ezzel ha az értelmetlenség szakadékát nem is, de a meg-nem-értés csődjét elkerülte. Saját magának kell megadnia saját létének az értelmét.

Ám az ember önmagához legközelebbi, legtávolabbi, de mégsem idegen. Transzcendens, de önnön létét folyton újraértelmezni kényszerül. Heidegger egy későbbi írásában idézi Hölderlint: „Zeichen sind wir, deutungslos...”¹² [Jelek vagyunk, értelmezés nélkül...]. Azért vagyunk jelek, mert nincs birtokunkban tulajdon létünk értelme, de lévén létünk lehetőség-lét, ezért képesek vagyunk önértelmezésre. Ebben a szövegben pedig mi magunk vagyunk az értelmező, az értelmezett és az értelem. Jelek vagyunk. A „deutungslos” azonban jelentésnélkülit is jelent. Minden egyéb értelmezés pedig csak félreértelmezés, elfedés, kitérés. Voltaképpen még jelként is csak mi értjük magunkat, és sohasem vagyunk igazán jelen, mert mindig utalunk valami másra is. Nem csak a jövő, de a múlt felé is nyitott. Egy olyan jel, amin magán is jelet hagy tulajdon léte, s fordítva. S nem szűnhetünk meg olvasni magunkat.

¹⁰ Martin Heidegger: *Lét és idő*, 286.o.

¹¹ Friedrich Nietzsche: *A vidám tudomány*. Fordította Romhányi Török Gábor. Budapest, Holnap Kiadó, 1997, 195.

¹² Martin Heidegger: *Mit jelent gondolkodni?* Fordította Pongrácz Tibor. In: Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*. Budapest, Cserépfalvi, 1990, 11.

